

LUND UNIVERSITY

Idé- och lärdomshistoria i Lund 25 år

Broberg, Gunnar; Hanson, Hertha; Mansén, Elisabeth

1991

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Broberg, G., Hanson, H., & Mansén, E. (Red.) (1991). *Idé- och lärdomshistoria i Lund 25 år*. (Ugglan; Vol. 1). Avd. för idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet.

Total number of authors:

3

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

UGGLAN

Lund Studies in the History of Science and Ideas

1

IDÉ- OCH LÄRDOMSHISTORIA 25 ÅR

UGGLAN

Lund Studies in the History of Science and Ideas

Nr 1

IDÉ- OCH LÄRDOMSHISTORIA
I LUND
25 ÅR

Redaktör för skriftserien: Gunnar Broberg

Redaktion för detta nummer: Gunnar Broberg,

Hertha Hanson och Elisabeth Mansén

UGGLAN utges av Idé- och lärdomshistoriska avdelningen vid
Lunds universitet, Kungshuset, Lundagård, 223 50 Lund
© respektive medarbetare 1991
Omslag och grafisk form: Elisabeth Mansén
Omslagsbild: Hertha Linders
Tryck: Reprocentralen, Lunds universitet 1991
ISSN 1102-4313

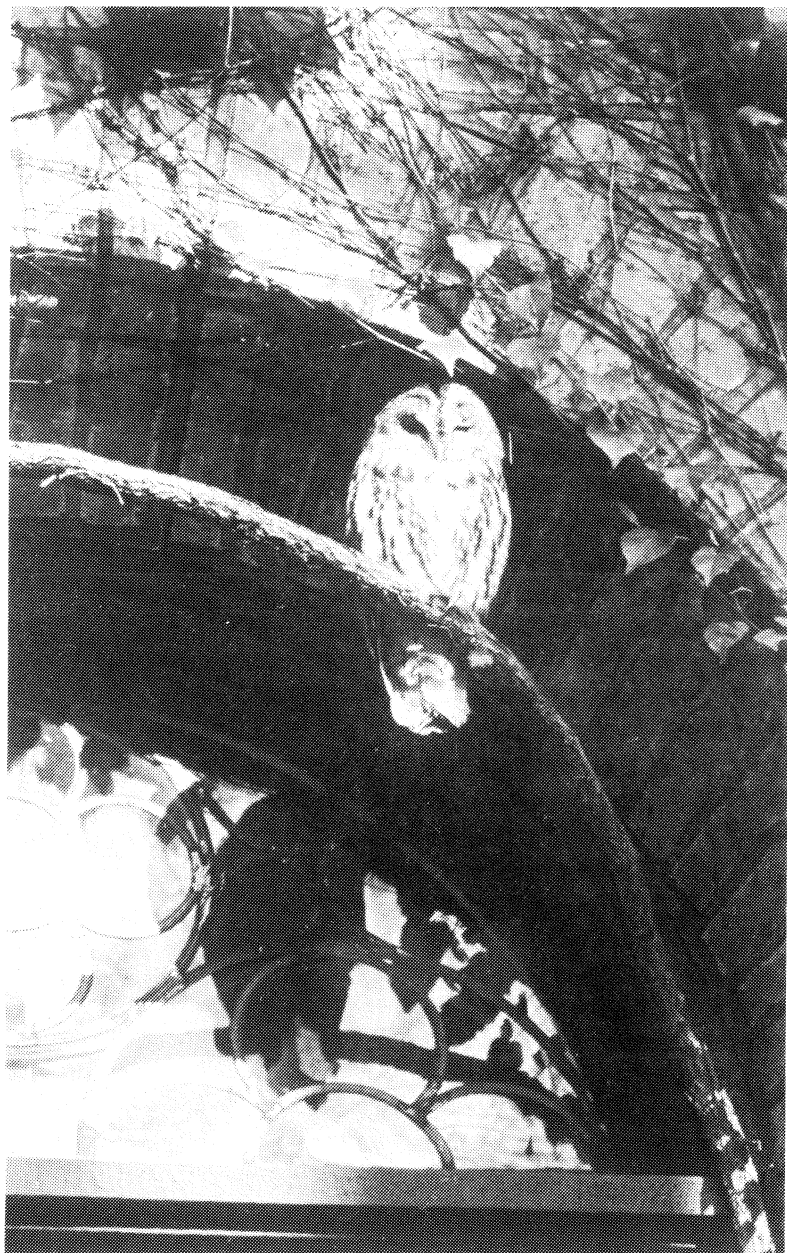
Förord

IDÉ- OCH LÄRDOMSHISTORIA i sin moderna tappning har vid Lunds universitet funnits i TJUGOFEM år. Ett kvarts sekel är ganska mycket och värt en minnesskrift. Om man vill vara generös har ämnet funnits med bra mycket tidigare. Under andra halvan av 1700-talet undervisade universitetsbibliotekarien i "historia litteraria" eller lärdomshistoria, ett ämne som var allomfattande och egentligen inte uteslöt någon litteratur alls. Så småningom, under romantiken, kom den estetiska sidan med litteraturhistoria och konst att dominera, vilket i sinom tid splittrades i varsitt väletablerat ämne. Lärdomshistorien däremot var tills vidare hemlös, under en period rentav namnlös.

Men kloka människor ville ha det annorlunda. Ska någon lundensare särskilt nämnas är det Gunnar Aspelin, vars filosofihistoriska författarskap berett marken för ämnets idéhistoriska fördjupning, i Lund och på andra håll. På senare år har intresset märkbart ökat. När vi idag vandrar genom Lundagård till universitetets filosofiska institution i Kungs- huset så går vi verkligen inte ensamma. Vi har naturen på vår sida – ett hej till ugglan i fönsternischen till höger om portalen besvaras med en vänlig nick. Studenter följer med uppför den anrika trappan, detta arkitektoniska mästestycke, som eleven i huset Sven-Eric Liedman tillägnade en här avtryckt dikt.

I övrigt berättar Rolf Lindborg, som 1966 började sin undervisning i idé- och lärdomshistoria, om ämnets bakgrund och lundensiska utveckling. Det senare kan också utläsas ur här publicerade sammanställningar av under pe-

rioden ventilerade seminarieuppsatser. Gunnar Broberg, den nuvarande ämnesföreläsaren, funderar därefter en stund över idé- och lärdomshistorias aktuella status och framtid. Sist erbjuder detta första nummer i ämnets nya publikationsserie UGGLAN en gammal bild från universitetets första period. Den är benämnd Parnassus lundensis – där alltså idé- och lärdoms historia gärna vill vistas.

Idé- och lärdomshistoria i Lund 25 år

Några funderingar

Idé- och lärdomshistoria: arvet från Uppsala

Idé- och lärdomshistoria försöker, som namnet anger, utforska och teckna idéernas och lärdomens historia. Ämnet är nära släkt med både litteraturhistoria och vetenskapshistoria. Grundläggaren av idé- och lärdomshistoria i Sverige, Johan Nordström (1891-1967), var utbildad i litteraturhistoria i Uppsala. Den nuvarande ämnesföreståndaren i Uppsala, Gunnar Eriksson, framhöll i en uppsats 1983, att talet om sådant som "den nordströmska skolan" eller "den nordströmska traditionen" innebär att handskas med ord med vaga och osäkra betydelser. I någon mån är alla som forskar eller undervisar inom ämnena idé- och lärdomshistoria, idéhistoria och vetenskapshistoria i Sverige påverkade av den historiesyn som utmärkte Johan Nordström och hans direkta lärjungar. Samtidigt är det dock, säger Eriksson, uppenbart att många inom vårt ämnesområde i större eller mindre grad är kritiska gentemot åtminstone vissa aspekter på denna historiesyn:

Även om vår ofta uppenbara brist på djupare kunskaper i modern naturvetenskap på vissa självklara sätt är en svag punkt, är det inte för detta som den nordströmska skolan stundom attackerats under senare år. I stället är det vad som ses som dess brist på teori och på ett uttalat metodiskt program som i viss utsträckning vållat invändningar. I själva verket har kritiken här kommit från de mest motsatta hörn av kartan över akademiska ideologier. Positivistiskt inriktade filosofer av den analytiska skolan och källkritiskt inriktade

historiker har funnit vår brist på metod anmärkningsvärd, och å andra sidan har marxister inom vårt eget område mer än en gång givit utlopp för sitt misshag med vårt meningslösa hopande av empiriska data, vår undermedvetna positivism, uppblandad med någon gnutta *Einfühlung* från den sedan länge obsoleta Dilthey, allt uppfattat som följder av ett visst snobbistiskt förakt för programmatiska uttalanden.

Förvisso är det riktigt att Nordström och hans direkta lärjungar Sten Lindroth och Henrik Sandblad haft mycket litet att säga om teori och metod på ett generellt plan. För Lindroth kunde redan ordet "metod" väcka motvilja. I anslutning till Adolph von Harnack brukade han säga att metod var något man talade om när man inte hade något att forska på.¹

Vad Sten Lindroth (1914-1980) också brukade säga, åtminstone när han talade med mig, var: "Snacka inte om metod! Sätt pennan till papperet och skriv!"

Gunnar Eriksson framhåller också:

Jag kan inte förbigå ytterligare en aspekt på den nordströmska skolan sådan den framträder med vårt perspektiv. Det gäller den vikt den lagt vid *stilen* i sina vetenskapliga arbeten. Både Nordström, Lindroth, Sandblad och deras efterhärmar har varit mycket medvetna om sina uttryckssätt, och deras stilideal kan ha framtonat som ganska ovetenskapligt, om man nämligen anlägger den naturvetenskapliga fackprosan som måttstock på språkets vetenskaplighet. Medan naturvetenskapens språk strävar till sparsamhet genom att föredra siffror framför ord, formler framför långdragna meningar och en mycket utvecklad och stram terminologi, har nordströmlanerna skrivit i humanistprosans traditionella stil, där språket framstår som överflödande rikt, suggestivt och laddat med kvaliteter och kanske inte utan sin mångtydighet eller i varje fall med ett rikt mönster av menings- och uttrycksgraderingar. Strävandet hos samhällsvetenskaper och modern analytisk filosofi att härma de exakta naturvetenskapernas stil har man undflytt som pesten.²

Det märks emellertid tydligt (tycker jag), att Gunnar Eriksson inte instämmer i den negativa kritik som måhända någon

gång blivit framförd mot det svenska idé- och lärdoms-historiska stilidealet. För den nordströmska skolan är i vissa avseenden skillnaden mellan naturvetenskapens historia och naturvetenskapen som sådan högst betydande. Från dessa utgångspunkter är, som Eriksson understryker, naturvetenskapen och vilken annan vetenskap som helst, i princip, i sin historiska framtoning till sitt innehåll långt mer än enbart vad som uttrycks i formler i den vetenskapliga texten. Vetenskapen framträder i detta perspektiv som en typisk *mänsklig* strävan, kännetecknad av hela skalan av mänskliga uttrycksformer. Vetenskapen framstår således inte bara som resultatet av det rena tänkandet och den tendensfria och lidelsefria iakttagelsen utan också som en följd av mänskliga känslor och värderingar, sociala likaväl som individuella. Om man strävar efter att beskriva ett vetenskapligt problem eller en forskares arbete i dess *historiska* sammanhang måste detta begrundas, man måste "registrera den emotionellt laddade atmosfär som på alla sidor omgav den vetenskapliga hårdvaran och vara känslig för schatteringar i vetenskapsmannens eget sinne likaväl som sociala förbindelselänkar som ofta nog är mångtydiga och till sitt väsen undanglidande":

Det är uppenbart att den nordströmska attityden till stilen, om den här kunnat återges någorlunda korrekt, också återspeglar en kultursyn, en teori om den intellektuella produktionens beskaffenhet. Vetenskapen ses som en produkt bland många av det andliga skapandet, och den är nära besläktad med konsten, filosofin, dikten, religionen och som dessa påverkad av mänskliga villkor och mänskliga strävanden och den påverkar i sin tur alla människans verksamhetsfält, både materiella och andliga. Denna kontextuella syn på vetenskapen är gemensam för den förste innehavaren av denna lärostol och den senaste generationen forskarstuderande inom vårt ämne.³

Vad har då den nordströmska traditionens forskare framför allt kommit att syssla med? – Här är det nog lämpligt att inleda med en kort jämförelse med vårt moderämne, litteraturhistoria!

Talar man som forskare i svensk litteraturhistoria om t ex "medeltiden" eller the "Middle" Ages i Sverige, så menar man väl vanligtvis inte – ifall man nu menar någonting alls med termerna "medel" och "Middle" i detta sammanhang – tiden mellan de asatroende vikingarna å ena sidan och Olaus Petri och de övriga reformatörerna å den andra. Utan man menar detsamma som när man skriver Europas historia: tiden "mellan" den grekisk-romerska högkulturen och den italienska renässansen! Vilka spår har denna, *européiska* medeltids litteratur satt hos författare verksamma i den svenska nordanskogen under tiden mellan kristendomens uppkomst och den europeiska renässansen? – Man vågar väl säga, att i viss mån typiska avhandlingar i svensk litteraturhistoria har handlat om sådant som den italienska renässansens betydelse för svenskt 1500- och 1600-tal, den franska upplysningens betydelse för svenskt 1700-tal, den tyska romantikens betydelse för svenskt 1800-tal, fransk existentialism och svenskt 1900-tal, etcetera. Bortser man från några få egensinniga genier av typen heliga Birgitta eller August Strindberg, som skapat sina egna genrer och sin egen stil, så är ju den svenska litteraturens historia till stor del en berättelse om "import" av genrer, av stilar, av idéer och ideal. Allmänneuropeiska "ismer" översatta till svenska!

På samma sätt är det med den svenska vetenskaps-historien. Bortsett från några få egensinniga, banbrytande snillen som Olof Rudbeck, Carl Linnæus, Jöns Jacob Berzelius och några till – kanske flera än de genuint svenska skönlitterära författarna, dock – så är svensk vetenskaps historia till stor del detsamma som en historia om hur den allmänna, europeiska vetenskapens idéer och ideal har blivit omplanterade i svensk jord; svensk idé- och lärdomshistoria handlar (till stor del) om "importen" av vetenskapliga idéer, ursäktat den något kommersiella termen. Och det är här som Uppsala hamnar i intressets centrum.

Trots alla högtflygande, gränslösa definitioner av "idé- och lärdomshistoria" som berättelsen om *alla* vetenskapers utveckling från äldsta tider till i dag, så får man nog säga att i

praktiken de typiska – eller ganska typiska – upsaliensiska idé- och lärdomshistoriska undersökningarna har varit t ex dessa:

De eskatologiska föreställningarna i SVERIGE under reformation och motreformation,
Paracelsismen i SVERIGE till 1600-talets mitt,
Det copernikanska världssystemet i SVERIGE,
Comenius och SVERIGE,
Galilei i SVERIGES lärda litteratur,
Till ramismens historia i SVERIGE,
Descartes i UPPSALA,
Bidrag till oftalmologiens äldre historia i SVERIGE,
Fysiokratismen i SVERIGE,
Astronomiens historia i SVERIGE intill år 1800,
Oftalmologien i SVERIGE under 1800-talet,
Lamarckismen i SVERIGE,
Darwinismens inträngande i SVERIGE.

Alltid har naturligtvis inte Sverige (eller Uppsala) uttryckligen behövt nämnas i titeln – att det handlar om ”importen” av idéer från utlandet framgår med all önskvärd tydlighet ändå, t ex av titlar som *Elias Fries och den romantiska biologien* eller *Den unge Anton Nyström och positivismen*.⁴

Under rubriken ”idéimportens” historia kan man kanske placera också de många fina och värdefulla undersökningar som gjorts rörande svenska studenters studier vid olika kontinentala och engelska universitet, de svenska ”studieresorna” alltså.⁵

Vad händer med allmänneuropeiska vetenskapliga, filosofiska, religiösa idéer när (eller om) de möter den svenska lärda eller filosofiska eller religiösa miljön? Hur och varför omtolkas och omformas vetenskapliga och andra idéer och ideal, när de kommer hit? – Med risk för att verka egocentrisk tar jag min egen, rätt typiskt upsaliensiska avhandling som exempel. När Descartes och cartesianernas läror om ett gränslöst universum med oändligt många solar, och om ett

dogmatiskt och radikalt tvivel plötsligt befann sig här på svensk mark, vilka var då förutsättningarna för att de skulle bli accepterade?

Den ortodoxa lutherdomen utgjorde ... sämsta tänkbara groningsgrund för nya idéer och läror inom filosofien. Ett av de utmärkande dragen för den härskande teologien vid 1600-talets mitt var just detta, att "noviteter" var något i sig självt ont. Den förändring som ägt rum i förhållande till den ursprungliga lutherdomen kan ... kallas en "religionens objektivisering". Religionen var för Luther något personligt, något innerligt och andligt, icke teologiskt vetande eller kyrklig sed. Men 1600-talets ortodoxi ställde skriftens och kyrkans lära före det personliga förhållandet till Gud, före den personliga erfarenheten av ordets kraft. Besittningen av den rena läran betydde mera än den personliga upplevelsen, Luthers religion hade blivit bokreligion. Bibeln ansågs från början till slut gudomligt inspirerad, men den tolkades icke desto mindre efter det dogmatiska systemet. Den polemiska andan hos teologien har nära samband med denna intellektualisering av religionen. Den av Luther så föraktade aristoteliska filosofien upplevde en stor renässans.⁶

Vilka var möjligheterna för den moderna astronomin och fysiken, och för den radikalt nya filosofin, cartesianismen, att tränga in i denna miljö och tränga ut skolastiken? Att möjligheterna fanns visar det historiska källmaterialet med all önskvärd tydlighet. Till den kunskapssociologiska problematiken av detta slag hörde t ex också frågan, hur togs den av Galilei utvecklade metoden för tolkning av Skriften emot här i Sverige?⁷ – Citatet från min bok belyser måhända också faktum att när vi idé- och lärdomshistoriker sysslar med filosofins historia så blir det ofta någonting annat än de analytiska filosofernas historieböcker.

Med de här exemplen har jag ju ingalunda givit någon fullständig, uttömmande bild av den upsaliensiska idé- och lärdomshistorien. Jag har bara pekat på några ting som för mig tett sig särskilt viktiga och karakteristiska.

Det är nu tid att vända blickarna mot Lund.

Idé- och lärdomshistoria: Lund

Den dag då jag skriver detta – dagen före Valborg 1991 – har vid avdelningen för idé- och lärdomshistoria i Lund (som i sällskap med filosofiska institutionen är inrymd i Lunda-gårdshuset) en utställning nyss avslutats, som i text och bild på skärmar berättade om dels innehållet i nu gällande grundkurs, dels pågående forskning; de som ordnade utställningen om grundkursen var stud Jonas Hansson, stud Gustav Holmberg, stud Erling Leonhardt, FK Rebecka Lettevall (doktorand), stud Anna Lindén och stud Tove Paulsson.

Utställningen var inte direkt föranledd av vårt 25-årsjubileum, utan den ingick som ett led i verksamheten under "Humanistdagarna". Utställningens innehåll bekräftar, liksom gällande kursplan för grundkursen (ILH 400 för att tala byråkratiska) både att idé- och lärdomshistoria i Lund tagit det väsentligaste i arv från Uppsala och att vissa innehållsmässiga förändringar ändå gjorts, om man jämför med Uppsala; dessa förändringar gjordes – vilket jag skall närmare kommentera om en stund – mycket snart efter det att jag hade kommit hit 1966.

Utställningsmaterialet avseende grundkursen bar rubriken *Tankens vägar*, och kursen presenterades där med dessa ord:

Grundkursen i idé- och lärdomshistoria ger en grundläggande orientering om den västerländska vetenskapliga och intellektuella utvecklingen från antiken till våra dagar. Genom att studera idéernas och lärdomens historia i den västerländska kulturen nås en djupare och mer övergripande förståelse för vårt samhälle (i vid betydelse) i dag, som kommer väl till pass i alla möjliga sammanhang. Grundkursen är också en utmärkt bakgrund för studier i de flesta andra ämnen, eftersom historien i skilda discipliner studeras. Eftersom kursen är kronologiskt uppbyggd, ges möjligheten att förstå hur människan är beroende av sin samtids värderingar när hon försöker lösa problem av skilda slag.

Delkurserna är orienterade kring epoker i västerlandets

historia. I den första delkursen [5 p] studeras antiken och medeltiden, i den andra [5 p] renässansen och den vetenskapliga revolutionen, i den tredje [4 p] upplysningen och romantiken och i den fjärde [6 p] den moderna världsbildens framväxt.

I enlighet med gammal konvention får studenterna på första delkursen t ex inhämta, att Thales från Miletos (ca 624-565 f.Kr.) är den förste västerländske filosofen och vetenskapsmannen, men också – vilket även det stämmer med gammal konvention – att den tidiga grekiska kulturen tagit intryck av egyptier och babylonier och indier. Redan åhörarna av Johan Nordströms installationsföreläsning 1933 kunde inhämta: "Babyloniska kilskriftstavor och egyptiska papyrer låta oss redan dunkelt skönja en rad av märkliga samband mellan Orientens uråldriga traditioner och den hellenska vetenskap, vars framträdande i historien alltid stått som ett oförklarligt under.⁸

De viktigaste nu använda böckerna på grundkursen är Singers *Naturvetenskapens historia*, Aspelins *Tankens vägar* och Liedmans *Från Platon till Gorbatsjov*.⁹

Den utställning jag nämnde illustrerade antikkursen med bland annat en fin teckning föreställande Platons (427-347 f.Kr.) berömda grottnikelse i *Staten*. Platonismens betydelse för senare västerländskt tänkande har – vilket jag dock tror mig ha kommit att inse riktigt först på senare år – varit fullkomligt enormt, sannolikt mycket större än vad som framgår av nuvarande böcker på grundkursen. Texten på utställningsskärmen poängterade på ett välgörande sätt inflytandet men borde kanske, ändå, ha gjort det ännu starkare:

Platon är den förste [filosof] vars skrifter finns bevarade i större omfattning. Han har också haft ett avgörande inflytande på Västerlandets idéhistoria. Välkänd är hans idélära: den sanna verkligheten är idéernas värld, den materiella världen är endast en matt återspeglning av denna. För Platon är all kunskap återerinring. Själarna har en gång varit i idé-världen

och har fortfarande kvar ett svagt minne av det goda, det sanna och det sköna. Platonismen får förnyad betydelse under senantiken genom Plotinos och nyplatonismen och finns sedan dess hela tiden som en underström i europeiskt tänkande.

På latin, det enda språk som den bildade västerländska världen hade gemensamt, kom ju endast en enda av Platons dialoger att bli bevarad under medeltiden (numera miss-tänker jag för övrigt starkt att det var på det viset, att de tusen åren ca 500-ca 1500 en gång i världen fick namnet "medel"-tiden just därför, att de var den "mellan"-tid då det praktiskt taget inte alls gick att läsa Platon). Den dialog, som tidigt råkade bli översatt till latin, var *Timaios*. Den framlägger en lära om universums uppkomst och människans natur, som blev vanlig under hela medeltiden.

Av Aristoteles skrifter överlevde endast de *logiska* på latin, översatta av romaren Boethius (480-524). "Boethius hade avsett att översätta alla Aristoteles verk, och det är en olyckshändelse av nästan världshistoriska mått att han inte levde så länge att han kunde göra i ordning utgåvor av de verk, som visar Aristoteles observationsförmåga. Om en översättning av hans biologiska avhandlingar hade nått den tidiga medeltiden, hade kanske hela tänkandets historia blivit annorlunda" (Singer s 103).

Allt det värdefulla som kursen har att säga om sådant som Augustinus betydelse för medeltidens tänkande, kloster-väsendet och (t ex) "den karolingiska renässansen" går jag inte in på nu.

Aristoteles och Ptolemaios och andra gamla grekiska lärares betydelse för *Islam* under västerländsk medeltid brukar (i alla händelser var det fallet under de år, då jag ännu undervisade mera regelmässigt på grundkursen) höra till sådant som ofta kom som en överraskning även för de allra mest intresserade studenterna. Att "renässansen" för grekisk naturvetenskap skedde via översättningar från *arabiska* till latin brukar överraska.

Våra utställningsskärmar – vilkas fina bilder jag tyvärr inte kan återge här – berättade härom till exempel:

Araberna spelade en stor roll för västerlandets vetenskapliga utveckling under medeltiden. De hade tagit vara på och utvecklat stora delar av det antika arvet under en tidsperiod då västerlandet befann sig i intellektuell stagnation. Detta kom att förändras kring 1100, då man alltmer började debattera världsbilden i väst. Debatten fick bränsle av de antika verk som då översattes *från arabiskan* (kurs. här). Medeltidens bild av universum byggde på Ptolemaios verk *Almagest*, som översattes från arabiskan 1175. Denna geocentriska modell var ett mycket finurligt konstruerat system av cirklar för att förklara vissa oregelbundenheter i planeternas rörelser.

Under 1100-talet kom Paris att bli det ledande kulturella området. Man hade nu, genom arabisk förmedling, fått kunskap om betydligt fler antika verk än tidigare. Nu kom Aristoteles att få sin verkliga betydelse för medeltidens tänkande. Under 1200-talet uppstår skolastiken med det uttryckliga målet att förena tro och vetenskap (i form av aristotelisk filosofi). Dess största namn var dominikanern Thomas av Aquino.

Thomas av Aquino (1225-74) utförde ett intellektuellt storverk av sällan skådade dimensioner, då han lyckades "kristna" den aristoteliska vetenskapen under en tid när denna var uttryckligen förbjuden vid universitetet i Paris, där Thomas verkade. Problemet att förena "tro och vetande" handlande bland annat om att förena den gamla grekiska rationalismens och den islamska filosofins övertygelse att intet kan uppkomma ur intet, att alltså allting äger sin "naturliga" förklaring, med den kristna lärans första trosartikel enligt vilken en allsmäktig Gud en gång har frambragt universum av intet.

Under 1200-talet grundas också tiggarrordnarna, franciskannerna och dominikanerna. Deras syfte var att reformera ordensväsendet och att motarbeta kätterier.

Den medeltida inkquisitionens flera hundra tusen kättarbål och dess metod att med hjälp av tortyr framtvinga be-
kännelser av "kättare" har ju ibland setts som det empiriska
beviset för hur det ser ut i ett samhälle där den kristna trons
anhängare vunnit mycket stor makt;¹⁰ verksamheten startade
i stort sett samtidigt med den kolossala kristna offensiv som
tog sig uttryck i t ex byggandet av några av de väldiga
katedralerna, kanske de största hus som hade stått här på
jorden någon gång, och korstågen och mycket annat.

Går vi några hundra år framåt i tiden, kan vi på en
utställningsskärm läsa till exempel detta:

Tiden som följde på högmedeltiden och dess efterdyningar
brukar kallas för renässansen. Namnet kommer från
italienskans "rinascimento" – återfödelse – och det var också i
de italienska stadsstaterna som renässanskulturen i dess
klassiska form uppstod. Skälen för ett stilbrott var flera. Man
tyckte sig skönja inledningen till en ny era. Det senmedeltida
Europa hade just hämtat sig från pest, bankkrascher och
hundraårskrig. Naturhushållningen hade åter ersatts av
penninghushållning, vilket fick handel och varuproduktion att
konsolideras och blomstra. Den nya andan tycktes tala till en
ny människotyp; en individ som skapade sitt eget öde
oberoende av de universella och världsliga hierarkiskt-feodala
strukturerna.

Av den ledande renässansfilosofen Giovanni Pico della
Mirandola (1463-94) definierades det genuint mänskliga eller,
med hans egna ord, "människans värdighet", i termer som
gick ut på att människan är den enda varelsen i världen som
själv bestämmer vad som är hans egen natur, "människans
idé".

Vilka drag karakteriserade då denna nya människotyp?
Renässansens intellektuella ville återuppväcka den förkristna
antika andan, vars konst-, människo- och samhällsideal sågs
som mera toleranta och humanistiska än samtidens. Antik-
intresset var förvisso inget nytt. Det nya låg i det faktum att

renässansens lärde till skillnad från sina medeltida kolleger vände sig till källorna; de antika handskrifterna (originalen)¹¹. Många av dem var som Ficino filologer och skickliga översättare. Andra kunde som Petrarca och Boccaccio fördjupa sig i sin samtids språk och förnya det.

Den här lilla översikten består naturligtvis – jag understryker det starkt! – bara av några få *exempel* på sådant som jag uppfattar som karaktéristiskt för grundkursen i Lund, och som var och en märker så drar jag mig inte för att här och var komma med en liten personlig värdering. Nu hoppar jag över allt vad litteraturen har att säga om reformationen och en hel del annat, bara för att komma någon vart.

Jag går till något som är unikt för idé- och lärdomshistoria. Som kanske framgått av vad jag sade om uppsalaförhållandena, så har frågan om den *naturvetenskapliga* världsbildens uppkomst och utveckling varit ett centralt intresse ända från ämnets start i Uppsala, både inom forskning och undervisning. Detta intresse har förblivit lika centralt i Lund.

På grundkursen blir detta naturligtvis särskilt märkbart när vi kommer till 1500- och 1600-talen:

De samhällsomvandlingar som följde hade förebådats i denna renässansens människosyn. Kyrkans rådande bild av kosmos hade ifrågasatts av män som Nicolaus Cusanus och senare Giordano Bruno, vilka predikade tron på ett oändligt universum med en mångfald av världar. Polacken Kopernikus heliocentriska världsbild i *Om himlakropparnas omlopp* från 1543 inledde en utveckling som obönhörligen skulle mala sönder den omsorgsfullt utarbetade medeltida kosmologin. Astronomer och fysiker som Kepler, Galilei, Brahe och Newton skulle fullfölja denna utveckling och konsolidera den nya världsbilden.

Denna mekaniska världsbild fick sitt första fäste inom astronomin¹², men kom snart att spridas till de andra naturvetenskaperna. Fenomenen i gränslandet mellan liv och död sysselsatte forskarna. Vilken roll spelade människan nu, och hur var hon uppbyggd? Den franske filosofen Descartes skulle

med *Avhandling om metoden* från 1637 ge den mekaniska världsbilden dess filosofiska underbyggnad. Härefter förklaras inte bara det nya mekanisk/materialistiska världssalltet, utan utarbetas även en ny filosofisk metod: den deduktiva. Descartes dualistiska människosyn med sträng klyvning i ande och materia kom att bli ett problem som svårligen lät sig lösas.

Den västerländska världsbilden kom att radikalt omskapas vid 1600-talets början. Galileo Galilei uppträdde som kanske den förste moderne vetenskapsmannen. Han gjorde experiment, vilkas resultat iklädades en matematisk dräkt. Resultatet blev att man fick skrota stora delar av den aristoteliska fysiken. Galilei blev den förste att använda det nyligen uppfunna teleskopet för astronomiska studier. Han fann att månen hade berg, solen fläckar och att det finns mängder med ljussvaga stjärnor som vi inte kan se utan teleskop.

Kepler brottades med solsystemets utseende. Den gamla ptolemaiska modellen med cirkelrörelser kunde inte förklara planeternas rörelser med önskad noggrannhet. Kepler fann att en modell med elliptiska planetbanor och solen i centrum (en gammal idé som ju lyfts fram av Kopernikus) gav mycket bättre resultat. Keplers framgång berodde mycket på Tycho Brahes noggranna observationer. Brahe hade även med sina observationer av ett supernovautbrott (en exploderande stjärna) 1572 visat att stjärnhimlen inte var oföränderlig, som man länge trott. Keplers lagar för planetrörelserna kom att ställas på en stabilare teoretisk grund av Isaac Newton, som gav en sammanhängande mekanisk världsbild.

Upplýsningstidens kamp mot kristendom och annan gammal skadlig vidskepelse – "Krossa den skändliga!" – blandades med i viss mån motsatta tendenser. Rousseau t ex betonar känslans och instinkten betydelse. Upplýsningstidens idéströmningar inom filosofi, vetenskap och litteratur återspeglar det framväxande borgerskapets kamp för ekonomisk, social, politisk och personlig frihet. Denna utveckling kan sägas kulminera i Franska revolutionen 1789.

Beteckningen "romantiken" bildades av Novalis. Perioden kan sägas präglas av idealism, framför allt i Tyskland. Lyriken blomstrade och anknöts till de andra konstarterna. Religionen hade stor betydelse: Schleiermacher betonade känslans roll för den religiösa upplevelsen. Något som kan sägas vara en modern historieforskning med bl a källkritik uppstod. Det undermedvetna, drömmen och mystiken intresserade många.

Den sista delkursen på ILH 400 (delkurs 4, 6 p) inleds vad gäller naturvetenskapens historia med ett kapitel hos Singer, som heter "Den mekanistiska världsbildens höjdpunkt (1850-1900)". Där står inledningsvis t ex följande:

Kort före 1900 visade man att det existerar partiklar med mindre massa än atomerna. Det gamla "biljardboll"-synsättet blev ohållbart. Med detta försvann etern, som under 1800-talet tillskrivits olika motsägelsefulla egenskaper. Upptäckten av elektronen gav atomen en uppbyggnad och ett sätt att fungera som kunde jämföras med solsystemets, medan elektronen själv kom att betraktas som den naturliga enheten för elektricitet. Således måste fysikens och kemins klassiska data formuleras om. Kvantteorin (1901) gjorde omformuleringen brådskande, och accepterandet av den allmänna relativitetsteorin (1916) skulle snart förändra hela uppfattningen av universum. Periodens början är mindre skarpt avgränsad än dess slut. 1800-talets grundläggande princip, den om energins konstans, behövde lång tid för att mogna men den utvecklades under årtiondet före 1850. Den formulerades klart första gången under namnet "energiprincipen" år 1852.

För de biologiska vetenskaperna är 1900 en lämplig slutpunkt eftersom Mendels bortglömda skrifter om ärftlighetens diskontinuitet återupptäcktes då (1864-1866). Från år 1900 förändrade de huvudinriktningen hos forskningen rörande utvecklingsläran. Strax därefter fick två andra biologiska huvudgrenar en ny inriktning. Fysiologin, som förut huvudsakligen sysslat med de enskilda organens funktioner, började i stället behandla deras samverkan särskilt genom hormoner. Likaså började nu mikrobiologin, som hade fått ett enormt uppsving av läran om bakterie- och protozoo-

infektioner, att ägna sig åt "ultramikroskopiska" eller filterpasserande "virus"... För biologin är periodens början endast med tvekan definierad av Darwins *Arternas uppkomst* (1859), ty läran om en organisk utveckling hade liksom nästan varje viktig biologisk teori som vi skall tala om en lång förhistoria.¹³

De som stod för försöken att uttrycka 1800-talets utvecklingsoptimism i en hel, sammanfattande världsåskådning var t ex fransmannen Auguste Comte (1798-1857), grundaren av *positivismen*, och engelsmannen Herbert Spencer (1820-1903), utvecklingstankens filosof framför andra. Om dem säger grundkursens bok i filosofihistoria, Aspelins *Tankens vägar*, bland annat följande:

I Comtes "philosophie positive" bildar de skilda fackvetenskaperna en serie, där varje forskningsgren bygger på den närmast föregående. fysiken och kemien förutsätter matematiken, biologien anknyter till fysiken och kemien och sociologien i sin tur till biologien. Men å andra sidan har varje vetenskap sin egenartade karaktär. Verklighetens olika provinser bearbetas med olika metoder; sociologien kan inte restlöst återföras till biologien, och biologien är något mera än tillämpad fysik och kemi. Spencer däremot har en tendens att reducera olikheterna till det minsta möjliga och att anlägga samma aspekter på alla områden. I begreppet *utveckling* (*evolution*) ser han den princip, genom vilken vi vinner en enhetlig överblick över de kosmiska händelsesammanhangen.

Vad betyder detta begrepp? På denna fråga svarar Herbert Spencer: utvecklingen innebär en övergång från ett lösare till ett fastare samband (*integration* eller *koncentration*) och på samma gång en övergång från ett mera likartat till ett mera olikartat eller komplicerat tillstånd (*differentiation*).

Integrationen gör sig gällande då vårt solsystem framgår ur ett ursprungligt nebulosatillstånd enligt Laplaces teori, och då vår fasta jord bildas genom avkylning av en glödande massa. Biologien ger oss ett belysande exempel. De lägsta flercelliga organismerna är löst sammanfogade aggregat, och ju högre en organism når, desto fastare är dess byggnad. Psykologien visar oss samma tendens: barnets och den primitiva män-

niskans tänkande bestämmas av mer eller mindre godtyckliga idéassociationer, medan den bildade kulturmänniskans föreställningsvärld utmärker sig för ett bestämt logiskt sammanhang. Går vi till sociologiens område, kan vi jämföra den lösligt sammanfogade primitiva horden med högre stadiers fast organiserade samhällen.¹⁴

Den avslutande texten på utställningen *Tankens vägar* på avdelningen för idé- och lärdomshistoria, Lund 1991, var denna:

Årtiondena efter vårt sekels inbrott blev dock dissonanserna i den civilisationsoptimistiska segermarschen allt tydligare framträdande. Varnande pekfingrar höjdes – hade höjts – av tänkare som Friedrich Nietzsche – som ansåg att individens vitala kraft förkväves av rationalitet och etablerad moral; Sigmund Freud – som menade att människans naturliga instinkter aldrig skulle kunna försonas med civilisationen; Oswald Spengler – som förutspådde Västerlandets undergång i teknisk-rationell sterilitet och själlöshet.

Brytningarna mellan dessa tendenser: den naturvetenskapligt rationalistiska och den förnufts- och civilisationskritiska, präglar vårt århundrades idéklimat.

Mer om detta kan den nyfikne få veta på grundkursen i idé- och lärdomshistoria.

* * *

Utan anspråk på att göra några metodiska djupdykningar skulle jag nu vilja komma med några personliga synpunkter på ämnet. I viss mån beslätade synpunkter framför jag i uppsatsen "Positivism eller humanism?" i Lärdomshistoriska Samfundets årsbok *Lychnos* 1990.¹⁵

I det akademiska ämnet idé- och lärdomshistoria finns tendenser som måste sägas strida mot varandra, trots att de verkar leva fredligt sida vid sida. Vi har det idéhistoriska intresset att tolka varje enskild epok som en enhet för sig, med *sitt* andliga liv och med sina egna, speciella uttryck för sin tids "anda".

Mot denna tendens strider försöken i den av framför allt anglosachsisk vetenskapshistoria inspirerade grenen av ämnet att utforska och intressera sig för enbart de vetenskapliga "*framstegens*" historia, med bortseende från vad vetenskaperna under t ex medeltiden (eller t ex romantiken, eller 1990-talet) kan ha haft för betydelse som inslag i *sin* egen epoks andliga liv.

Mycket snart efter det att jag 1966 hade kommit till Lund för att här organisera och bygga upp kurser i idé- och lärdomshistoria gjorde jag ett (i stort sett framgångsrikt) försök att på grundkursnivån renodla den förstnämnda av de två, inbördes motstridiga tendenser som jag nu talar om. Jag ville alltså försöka lägga upp grundkursen så, att den något *mera* skulle komma att behandla sådant som "antikens idéer", "renässansens idéer", "1800-talets idéer" osv, och något *mindre* sådant som fysikens historia från Thales till Einstein, eller biologins från Aristoteles till moderna utvecklingsläror, och så vidare.

Den mest synliga konsekvensen av denna förändring var den, att ett nytt kursmoment – om man jämför med förhållandena i Uppsala på min tid där – infördes på grundkursen, nämligen *filosofins historia*. Redan från första början kom som kursbok här att användas Gunnar Aspelins alldeles nyss citerade *Tankens vägar* (ej att förväxla med utställningen med samma namn!). Över huvud taget kan man nog säga, att jag vid uppläggningsen av kursen i viss mån var inspirerad av idéer och uppslag från den då rätt nyligen avgångne professorn i teoretisk filosofi i Lund, G. Aspelin.¹⁶ Det är ju helt uppenbart, tyckte jag, att t ex momentet "1800-talets idéer" inte med fördel studeras utan att stark tonvikt läggs vid *både* naturvetenskapliga läror som darwinismen och filosofiska system som positivism, marxism, utilitarism. Bakom den uppläggning som jag – fast naturligtvis inte jag ensam¹⁷ – har försökt ge grundkursen ligger den mer eller mindre starkt uttalade, eller outtalade, övertygelsen att det ofta *finns* åtskilligt mer än vad specialister på enskilda vetenskapers historia ibland tycks föreställa sig, som är gemensamt för

religiösa, filosofiska, naturvetenskapliga och andra idéer under de respektive epokerna: man kanske kan säga att vad jag strävade efter var ett "horisontellt" mera än ett "vertikalt" synsätt ifall man med vertikalitet i det här sammanhanget menar just tanken på enskilda vetenskapers från varandra *isolerade* utveckling, ända från kulturens i Hellas gungande vagga till i dag. Jag minns att jag under en termin, som ett led i dessa strävanden, gjorde ett (misslyckat) försök att från katedern driva viss reklam för Arthur Lovejoys lära om "*unit-ideas*"¹⁸.

Den avsevärda förstoringen av momentet filosofins historia har vunnits på bekostnad av en viss minskning av *svensk* idé- och lärdom, ett moment som under min Uppsalatid hade dominerat inte bara forskningen utan också nybörjarundervisningen.

Men – och nu kommer jag till något som jag betraktar som viktigt i sammanhanget – det går inte att *helt* "renodla" vare sig den ena eller den andra av de bägge tendenser eller synsätt, som jag talar om, ifall man alls skall behålla "vetenskapshistoria" som ett centralt inslag i vårt ämne. Det mest åskådliga exemplet på denna omöjlighet erbjuder kanske (om vi håller oss till nu gällande grundkurs i Lund) momentet "Den vetenskapliga revolutionen" på delkurs 2. Som vi såg nyss så framhölls i kurspresentationen på den utställning, som jag berättat om, att "eftersom kursen är kronologiskt uppbyggd, ges möjligheten att *förstå hur människan är beroende av sin samtids värderingar* (kurs. här) när hon försöker lösa problem av skilda slag".

Beroende av sin samtids värderingar? När Tycho Brahe, Galilei, Kepler, Newton och övriga av den "vetenskapliga revolutionens" stormän skapade den klassiska fysikens världsbild, gjorde de då alltså detta tack vare sitt beroende av och under inflytande från sin egen tids värderingar och anda? Eller gjorde de det – tvärt om! – i *trots* av, i *opposition* mot sin egen tids värderingar och anda?

På den punkten finns det olika åsikter. Det finns forskare som hävdar, att den nya fysikens världsbild stod i samklang

med sin tids idégoods t ex på det viset, att dess kvantitativa betraktelsesätt och matematiska metoder skulle ha varit helt otänkbara utan den *renässans för platonismen*, som var ett så väsentligt inslag i italienska renässansens tänkande. Och det finns andra forskare som menar att den "vetenskapliga revolutionen" var en bragd som utfördes av en rätt liten, från samhället i övrigt i stort sett isolerad grupp, alls icke i "samklang" med sin samtid, och att den väldiga betydelsen av "revolutionen" är något som har visat sig i en långt senare tid, i 1800-talets och 1900-talets stora tekniska och naturvetenskapliga uppsving. Låt mig nämna två korta, konkreta exempel! Det finns forskare som anser, att den inkvisitionsdomstol som 1633 dömde Galilei till livstids fängelse var ett betydligt *mera* "typiskt" uttryck för 1600-talets ideal och anda än den Galilei, som studerade stjärnhimlen och rullade kulor, liksom det också finns forskare som anser, att det svenska prästestånd, som 1686 hos Kungl Maj:t krävde att "alle skadelige noviteter i gemen och i synnerheet principia philosophiae cartesianae måge förbiudas"¹⁹ var långt *mera* tidstypiskt än den lilla gruppen cartesianer i Uppsala, som propagerade för experimentell fysik och metodiskt tvivel.

Men nu menar jag, att vilken ståndpunkt man än intar i den frågan så vore det ju helt orimligt att slopa momentet "Den vetenskapliga revolutionen" från grundkursen i idé- och lärdomshistoria med motiveringen att dess tankar kanske trots allt *inte* är beroende av sin samtids värderingar. Däremot borde vi kanske i högre grad än vad som nu är vanligt söka göra klart för oss själva – och för nybörjarstudenterna – att kursen kan innehålla, och rent av kanske måste innehålla, vissa inkonsekvenser.

Ett i viss mån kanske parallellt exempel, även om det nu inte handlar om "vetenskapshistoria", är momentet upplysningstänkande på 1700-talet. Det kan hända, att "upplysningssidéerna" var någonting som berörde bara en mycket liten del av den redan kanske i och för sig ganska lilla storbefolkningen (och vissa fina herrgårdar på landet) i 1700-talets Europa, och att idéerna i stort sett inte alls berörde

den bondebefolkning som ännu var i absolut majoritet. Men att stryka Voltaire och Montesquieu och Rousseau från kursen med den befängda motiveringen att deras författarskap när allt kommer omkring kanske *inte* var särskilt beroende av sin samtids värderingar skulle ju vara för befängt.

NOTER

1. Gunnar Eriksson, "Den nordströmska skolan", i *Lychnos* 1983, s 151.

2. Gunnar Eriksson, a a, s 153f.

3. Gunnar Eriksson, a a, s 154f.

4. Författare till boken om de eskatologiska föreställningarna är Henrik Sandblad (avhandling 1942), som också är den som skrivit om det copernikanska världssystemet i Sverige (*Lychnos* 1943, 1944-45) och om Galilei i lärda litteraturen (*Lychnos* 1942). Om paracelsismen skrev Sten Lindroth sin avhandling (1943), om Comenius skrev Sven Göransson (*Lychnos* 1957-58) och om ramismens historia Wilhelm Sjöstrand (*Lychnos* 1940). Avhandlingen om Descartes är min egen (1965), och om oftalmologiens historia skrev, i bägge fallen, Fredrik Berg (1958 och 1965). Med uppsatsen om fysio-kratismens inflytande i Sverige berikade Eli F Heckscher *Lychnos* (1943), och boken om astronomien i Sverige är av N V E Nordenmark (1959). Lamarckismen i Sverige har undersökts av Gunnar Broberg (*Lychnos* 1988), och darwinismen av Ulf Danielsson (*Lychnos* 1963-64 och 1965-66). Avhandlingen om Elias Fries är av Gunnar Eriksson och kom 1962, och om den unge Anton Nyström och positivismen skrev Tore Frängsmyr i *Lychnos* 1963-64.

Alla sju böcker, jag nämnt som exempel, ingår i serien "Lychnos-Bibliotek, Studier och källskrifter utgivna av Lärdomshistoriska Samfundet"; beträffande ytterligare nummer i samma serie, se baksidan av senast utkomna! – Till *Lärdomshistoriska Samfundets årsbok Lychnos* finns i årg 1963-64 med fortsättning 1988 utförligt generalregister fr o m 1936.

5. Utom arbeten i stil med Sven Rydbergs *Svenska studieresor till England under frihetstiden* (Lychnos-Bibliotek 12), 1951, kan här nämnas, att den svenske studenten utomlands, med sin ryggsäck och med eller utan "hovmästare", är en kär och inte så sällan återkommande gestalt i särskilt lite äldre idé- och lärdomshistoriska verk; se f ö kap "Sverige och Europa – de utrikes resorna", i Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*, Sthlm 1975, s 56-65! Ett för oss lundensare näraliggande exempel erbjuder f ö dansken Tycho Brahe, som tillbringade alla sina studieår på resande fot i Europa och därmed också torde ha givit sin "hovmästare" Anders

Sörensen Vedel (1532-1616) chansen till en utbildning.

6. *Descartes i Uppsala*. Striderna om "nya filosofien" 1663-1689 (Lychnos-Bibliotek 22), s 68f.

7. *Descartes i Uppsala*, s XIV m fl ställen.

8. Johan Nordström, "Om idé- och lärdomshistoria", *Lychnos* 1967-68, s 25.

9. Dessutom läses G Eriksson och T Frängsmyr, *Idéhistoriens huvudlinjer*, A Piltz, *Medeltidens lärda värld*, G Eriksson, R Qvarsell, B Sundin, *Från renässans till upplysning* (valda sidor), G Eriksson, *Västerlandets idéhistoria* och B Lindberg m fl, *17 uppsatser i svensk idé- och lärdomshistoria* (valda sidor).

10. Vår grundkurs, där specialboken om medeltiden är skriven av en pålitlig apologet, kommer inte så nära en sådan tolkning. (Man kan jämföra t ex kap "Historiska brott" i Pater Michel de Paillerets, *Katolsk religion. Några personliga synpunkter*, Lund 1988, s 81-84).

11. Här avses ju självfallet inte "original" i betydelsen att renässansmännen skulle vara en sorts arkeologer som grävde fram skrift-rullar från antiken! Vad de gjorde var att de sökte återställa – med källkritisk och med filologisk metod – föreliggande texter till klassiskt rent latin och grekiska; i utgåvorna strävade man alltid efter "klassiskt" latinskt och grekiskt språk.

12. Se f ö härom min uppsats "Nicolaus Copernicus, grundaren av den klassiska fysiken?" i *Lychnos* 1985.

13. Charles Singer, *Naturvetenskapens historia*, Lund 1984, s 284.

14. Gunnar Aspelin, *Tankens vägar. En översikt av filosofiens utveckling*, II, Uppsala 1958, s 271f.

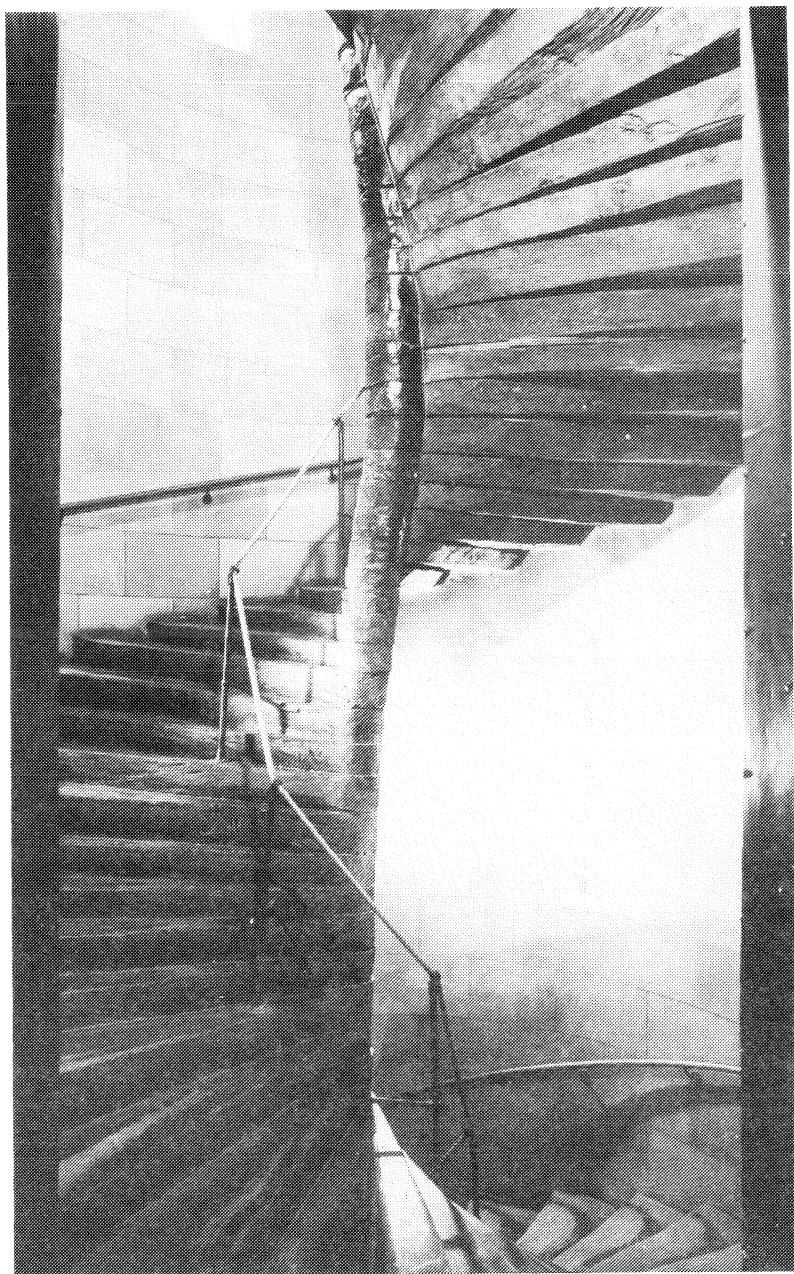
15. Uppsatsen skall även ingå i min snart kommande essäsamling *En fjärils vinge och ett kvalsters öga*.

16. Se f ö dennes uppsats "Idéhistorien som vetenskap" i *Lychnos* 1948-49, och samme förf:s *Tankehistoriens problem*, Sthlm 1970.

17. I Lund medverkade i hög grad vid min sida Sven-Eric Liedman, och förändringarna gjordes i gott samarbete med de tidigaste generationerna lundastuderande i idé- och lärdomshistoria.

18. Den presenteras i inledningen, "The Study of the History of Ideas", till *The Great Chain of Being*.

19. *Descartes i Uppsala*, s 233.

SVEN-ERIC LIEDMAN

Också en väg

Ett steg opp,
och ett i minne.
Här går min svarta lärdoms väg.
Mörkt och grått, och damm i luckorna.
Jag stapplar fram.
Där utanför är våren.
En koltrast sjöng en skruvad drill.
Här går min svarta lärdoms väg.
Jag snubblar.
Tusen, tusen gubbar (längesedan aska)
har här fallit.
Det luktar död.
Ett sekel bakåt leder varje steg.
Där utanför var vår.
Här är det karolingisk renässans.
Här går min svarta lärdoms väg.

(Till trappan i Lundagårdshuset)

Ur Sven-Eric Liedman, *Också en väg* (1960)

Tjugofem år till

Under ämnets tjugofem år i Lund har idé- och lärdomshistoria expanderat från att ha varit ett småämne till en av de ganska stora och stabila stöttepelarna i svensk humaniora. Det gäller för Sverige i stort där det numera finns representerat med framgångsrika institutioner i Uppsala, Göteborg, Umeå och Stockholm och alltså – så långt resurserna räcker – i Lund. Expansionen rör inte bara studerandeantal. Från att ha lockat som en kulturhistorisk orientering har ambitionsnivån höjts så att många läser fortsättningskurser och ganska många börjar på forskarutbildning. Ämnet har vind i seglen och trots att besättningen är liten går det ganska bra.

Ibland kanske för snabbt. Utan tillräcklig grundforskning i kölen och utan den utarbetade metodologins sjökort så navigerar vi lätt för långt ut på farliga vatten. (Apropå ett annat stundande, möjligen mer diskutabelt jubileum, så trodde knappast Columbus och hans mannar 1492 att man skulle tippa över oceanens yttersta kant. I stället trodde han att bara man seglade på skulle han komma fram till Indien, med andra ord att jorden var rund och inte platt. Och det hade man trott länge – vilket idé- och lärdomshistoria både tror och lär ut. Även vi seglar tills vi upptäcker fast mark och levande människor.)

Idé- och lärdomshistoria befinner sig när detta skrivs i en period mindre kännetecknad av teoridebatt och mer av praktisk tillämpning. Vill man uttrycka det positivt så gäller för humaniora i stort att krampen från sjuttioalet släppt. Då måste det mesta relateras till politiska ideologier. När jag runt 1980 vistades i Lund märktes den andan även vid filosofiska

institutionen. En gång försökte jag för en tysk doktorand förklara vad jag disputerat på, nämligen "Linné als Anthropologe". Han lyssnade med märkvärdig vördnad till mina utläggningar och kommenterade till sist beundrande: "Das wusste ich wirklich nicht, daß Lenin solche Ideen über den Menschen hatte." (Men, som bland annat Sven-Eric Liedman visat, hyste såväl Marx som Engels stort intresse för åtminstone Darwin och det evolutionära människoblivandet.) Men av marxismen har svensk idé- och lärdomshistoria lärt sig att idéer ska ses i sociala sammanhang. Det är mycket glest med historieidealister i de lärdomshistoriska leden.

Det är inte gott att sammanfatta vad som gäller nu, efter sjuttioalets intresse för marxistisk metod och åttioalets orientering mot franska mentaliteter. Forskningsmässigt är idé- och lärdomshistoria gärna knutet till svensk vetenskap och svenskt idéliv, vilket kan ses som en begränsning men nog uppfattas som fullgörandet av en kär plikt. Så har det också varit. Det är inte bara möjligt utan också rimligt att beskriva forskningsutvecklingen som kronologisk i dubbel bemärkelse: först – med Johan Nordström och hans närmaste elever – studerades svensk reformation och barock, med nästa generation flyttades sedan tyngdpunkten till upplysning och romantik, medan den nu aktuella generationen främst ägnar sig åt 1800- och 1900-tal, de sista hundra eller femtio eller tio åren. "Den svenska modellen" har nästan blivit en egen forskningsgren där ganska många starar sitter på rad.

Framflyttningen hänger samman med lusten att pröva något nytt, men också – det måste sägas – med andra språkfärdigheter liksom nya universitetsorters bristande källsituation, allt ledande till en kortare tidshorisont. Häröver kan man sörja, men utvecklingen är naturligtvis inte entydig. Spådomen blir hur som helst att idé- och lärdomshistoria mer och mer närmar sig samtidshistorien och nutidsanalysen. Alldeles klart är också att ämnet ägnar sig åt bredare sociologiska perspektiv inom vetenskaperna och inte för den delen bara håller sig till de välartikulerade och medvetna idéerna

vid universitet och akademier. Också folkets och minoriteternas idévärld förs upp till ytan. Detta hänger samman med lärdomar gjorda under sjuttio- och åttiotalen och de kommer att vara nyttiga i de stora folkomflyttningarnas tidevarv som redan har börjat.

Kanske idé- och lärdomshistoriker kommer att forska på nythomismens verkan bland invandrare i X-stad eller socialdarwinismen bland skinheads och Hell's Angels eller mediauppfattningen ibland Homo sapiens yuppiensis. Mycket har skrivits, inte minst av idé- och lärdomshistoriker, om Homo academicus, och det är dags att segla ut för att finna nya typer av vårt släkte.

Några invänder att detta får ämnet att närma sig etnologi eller sociologi, och det kan stämma. Traditionellt står idé- och lärdomshistoria närmare filosofi och litteraturhistoria. För många inflöden kan sopa undan det egna dammbygget. Ska idé- och lärdomshistoria ha en profil bör det bibehålla kontakten med klassisk vetenskapshistoria och med de filosofiska klassikerna. (Har någon lagt märke till vilken inflation det gått i begrepp som "klassiker" och "klassisk"? Vetenskapshistoria i kvalificerad bemärkelse har funnits under hela detta sekel men en popklassiker kan benämnas så utan att vara äldre än från förra året. Lever vi i en ny klassicism? Som vanligt bör idéhistorikerna ha svaret.) Självklart ska ändå umgänget med den stora traditionen från grekerna över den vetenskapliga revolutionen odlas och fördjupas, men med flera forskare kan ny mark röjas. Genom korsbefruktnings av biologi, kemi och kristallografi upptäckte Watson och Crick DNA-strukturen. Historiens DNA kan bara avslöjas på samma sätt.

Mer konkret kommer framtidens idéhistoriker att vilja utgå lika mycket från händelser som från texter och spåra det ena i det andra. Han eller hon (allt fler kvinnor finns bland forskarna) kommer också att söka sig till nytt material, inte bara till det skrivna utan även till det muntliga, inte bara till texten utan också till bilden, inte bara tankar utan också – kanske – till handlingar.

Ett exempel utifrån ett färskt seminarium: en klassisk fråga inom idéhistorien är upplysningens karaktär och spridning. Fanns den verkligen i Sverige? Svaret beror på vad vi menar inte bara med "upplysning" – vilket är svårt nog – utan också med Sverige. Om det ska utsträckas till att omfatta även Finland så dyker åtminstone två intressanta röster upp, Peter Forskåhl och Anders Chydenius. (I *Upplysningstidens romantik* fanns en särskild mysticism, enligt Martin Lamm knuten just till Finland). Men framför allt: är Upplysningen en "rörelse" eller en "familj" tillgänglig för vissa med börd och bildning, eller utgör den ett tankestänk som träffar det ickeakademiska gatfolket snarare än salongskulturen? Ska den kallas en attityd snarare än en filosofi? Eller syns den bäst som handling, i revolution och kungamord, i kräsligt leverne och bejakande av denna och inte nästa värld? Kanske är den alltihop. Eller är de idéhistoriska begreppen främst fiktioner, som vi för pedagogiska syften har uppfunnit, snarare än funktioner med direktkontakt till den levande verkligheten? Seminariet kunde inte enas, men alldeles klart vittnade det om en insikt och en kunskap som inte fanns för några decennier sedan.

Humaniora skapar ny kunskap. Fler forskare finner mer. Vårt historiska medvetande berikas och vi beskärs en sorts förlängda liv. Det förflutna kommer oss nästan i kapp. Sant är att det nya ofta skjuter ut det gamla ur skafferiet. Det gäller alltså att att förvara forskningen väl och att göra den hanterlig. Det idealiska idé- och lärdomshistoriska biblioteket måste vara inventiöst, vi är och förblir stora bokkonsumenter. Det måste också vara medialt modernt mekaniserat. (Tyvärr måste sägas att ämnet i Lund släpar efter. Mycket angeläget för framtiden är att skapa ett bibliotek som någorlunda kan täcka svensk och utländsk forskning och debatt och som kan rusta upp beståndet klassiska texter – dem vill vi ha så nära oss så möjligt – men också ger plats för snabbt och effektivt sökande ut mot internationella forskningshorisonter.

Forskningen bygger vidare på tidigare resultat. Lundensisk idé- och lärdomshistoria med tjugofem år på nacken kan

räkna ännu äldre tradition bland annat genom det stora filosofihistoriska författarskap som Gunnar Aspelin bedrev. Filosofihistoria eller snarare filosofins idéhistoria (dvs de filosofiska ideerna förstådda i deras idéhistoriska kontext) är en specialitet som genom Rolf Lindborg och Svante Nordin blivit stark i Lund och givit ämnet dess profil. En sådan riktning tilldrar sig intresse också från andra universitet och måste få utvecklas under fria former.

Naturvetenskapernas historia har en god svensk tradition inriktad just på det svenska. Naturligtvis är det lokalhistoriska här inte bara av lokalt intresse, Lund t ex har ganska länge varit ett betydande universitet, och vetenskapen – till skillnad från t ex skönlitteratur och konst – är till sin natur internationell. Det gäller inte bara världsnamn som Linné (jag talar av gammal vana särskilt varmt för honom) eller Berzelius utan mängden institutionella och läromässiga förbindelser. Sverige är också ett exempel på en nation som i ovanligt hög grad formats av vetenskapen som teknik och som ideologi. Vetenskapshistorien måste också skrivas på nytt. Nu aktuell "social constructivism of science" har svenska vetenskapshistoriker bara nuddat vid. Vi får se vad som blir kvar av våra heroer efter en sådan hårdhänt sociologiserande analys (inspirerad av Edinburghskolans "hard program"). Svensk vetenskapshistoria, det måste medges, har trots allt och som alltid det mesta kvar att göra. En stor uppgift för framtiden måste vara att undersöka vår naturvetenskap under de senaste hundra åren: enskilda insatser, institutionsbildning, teori, social betydelse, påverkan på kulturdebatt och vardagstänkande. Härför behövs ett lagarbete med andra historiska discipliner, mindre vanligt i vårt ämne men nödvändigt beroende på uppgiftens storlek men också svårighetsgrad. Dialogen med naturvetarna skulle naturligen förbättras till ömsesidig vinning.

(Tyvärr har klyftan mellan de två kulturerna aldrig varit större än i dag. "Världsbilden håller på att stöpas om och förvandlas, men du kan läsa alla våra kulturtidskrifter och alla våra kultursidor utan att ens se skymten av vad som

pågå", skriver astronomen, författaren och lärdomshistorikern Peter Nilson i årets bok *Stjärnvägar*. Klyftan är för övrigt kanske störst på humanisternas sida, medan naturvetarna har bättre hum om de humanistiska frågorna. Men specialiseringen skördar offer varje dag på bägge håll, få vågar rida över bron till den andra sidan. Humanisterna tror fortfarande på Newton och inte på Einstein, naturvetarna finner nog hermeneutikens välsignelser överdrivna.)

Kvinnans idéhistoria har fått ett fotfäste vid idé- och lärdomshistoria i Lund. Det finns gott om fördomar om sådan forskning eller undervisning. Betydelsen sägs ibland vara överdriven eller övergående. Generositeten sträcker sig till visst utrymme för en historia som rört drygt 50% av mänskligheten. Den måste onekligen innehålla åtskilligt tidigare okänt av intresse, kvinnliga filosofer, vetenskapare och samhällsdebattörer. En sådan kompletteringshistorisk vinkling är alltid välkommen. Mer kontroversiell är de metodologiska förskjutningar eller omkastningar som feministisk forskning erbjuder. Historien får andra grunder om man tar med könsperspektiv och könspolitik i beräkningen och därtill inte bara menar biologiskt utan också socialt kön – hur våra samhällsroller genom historien och med historiska orsaker stöpts i byx- eller kjolformer av bly. En sådan forskning lockar gärna till gensagor och rör om i ankdammen – där det av tradition simmar mest anddrakar. Det på senare år starka intresset för samhällets maktförhållanden (mer eller mindre *fide* Michel Foucault) får här en naturlig tillämpning. I Lund har idéhistorikerna goda kontakter med Forum för kvinnoforskning – de bör utvecklas.

En gammal forskningsgren under ny beteckning: mediahistoria. Av all teknik som utvecklats under nya tiden måste boktryckarkonsten räknas som den största, nu möjligen utmanad av datoriseringen. (Man skulle välja något annat. Enligt en färsk enkät ska kvinnor ha framhållit uppfinningen att göra ett indrag under diskbänken så att kvinnan inte behöver luta sig onaturligt.) Vi lever i en ny tidsålder – gutenberggalaktisk, postindustriell eller postmodern eller

ytterligare något – och det historiska perspektivet behövs för att förstå den. Vårt umgänge med boken, med bokstäver och andra tecken, våra skrivvanor och mediernas retorik har också sin idéhistoria. Jubileet och jubileumsskriften för övrigt sin, som man ofta kan ställa sig kritisk till, men också glädjas åt.

Vad det kommande kvartssekle kommer att innehålla för idé- och lärdomshistorisk forskning vet förstås bara Minerva och hennes ugglor. Klart är att grunden, beskriven av Rolf Lindborg i sin artikel, kommer att ligga fast. Traditionen har visat sig slitstark. Den finns med både i undervisning och forskning. Denna stomme ändrar sig inte beroende på olika konjunkturer. Också på 1700-talet forskade man på antikens filosofi och försökte förstå naturvetenskapens roll i historien. Vi försöker också hinna med förnyelsen – så långt resurserna räcker.

Det är mycket som drar och frestar ämnet idé- och lärdomshistoria. Bland annat anses vi vara användbara i kulturdebatten, där fler än de som par profession kan göra anspråk på titeln gärna kallar sig "idéhistoriker". Men hotar splittring så behövs snart en ny metod- och teoridebatt. Den är desto mer välkommen när vi ska orientera oss ut mot Europa. En gammal förhoppning om mer nordiska studier får kanske en förnyad aktualitet. Tills vidare talar mycket få om studier i tredje världens idé- och lärdomshistoria. Någon gång blir kanske också en sådan önskan starkare. Vi får vänta och se.

Anställda inom Idé- och lärdomshistoria i Lund 1966-1991

Rolf Lindborg	eo docent 1966-1978 högskolelektor 1978-1989 professors namn 1989
Gunnar Broberg	eo docent 1979-1984 professor sedan 1990
Svante Nordin	eo docent 1984-1986 högskolelektor sedan 1986
Hertha Hanson	forskarassistent sedan 1989
Jan Larsson	forskningsassistent sedan 1989
Elisabeth Mansén	assistent 1986 doktorandtjänst 1986-1991
Victoria Höög	assistent 1988-1991 doktorandtjänst sedan 1991
Per Lennart Månsson	amanuens 1983-1986

Vikarierande eo docenter och högskolelektorer har under längre eller kortare perioder varit:

Sven-Eric Liedman, Bo Lindberg, Erland Sellberg,
Svante Nordin, Hertha Hanson och Sten Högnäs.

Vikarierande på assistenttjänsten: Rebecka Lettevall.

Uppsatser framlagda på högre seminaret i Idé- och lärdomshistoria i Lund

C-uppsatser

Arvidsson, Håkan, *Leninismens inträngande i svensk arbetarrörelse*. (vt 72)

Arvidsson, Stefan, *Till alla lärda och potentater i Europa. En analys av de rosencreutzska manifesten*. (vt 91)

Bjerstedt, Sven, *Studier i svensk wolffianism*. (vt 82)

Bredvad-Jensen, Claes, *Moraliska värderingar i den svenska skolans sexualupplysning. En analys av handledningar i sexualkunskap*. (ht 73)

Cassland, Robert, *Marsrevolten i Frankrike, bakgrund och deltagare*. (ht 73?)

Christensson, Jakob, Clifford Geertz: *En humanist bland antropologerna och en antropolog för historikerna*. (vt 90)

Dalén, Hans, *Den dialektiska verklighetsidealismen. En uppsats om Arthur Engbergs socialistiska livsåskådning*. (ht 86)

Enander, Crister, *Juntan*. (ht 81)

Epstein, Louise, *Om natursyn och människosyn hos Jules Verne och Karl Capek*. (ht 89)

Geels, Antoon, *Filosofisk mystik från Plotinos till Ekehart*. (ht 73)

Gunnarson, Ketty, *"Aber am volk zcweiffel ich nicht". Thomas Müntzer och tyska bondekriget*. (vt 82?)

Hammenskog, Jörgen, *Ekon från lappmarken. Om samerna i historien.* (vt 84)

Hansson, Jonas, *Han vågade tänka att friheten var en utopi – Karl Olivecronas politiska idéer under andra världskriget.* (vt 91)

Holmberg, Gustav, *Ett större universum. Astronomins utveckling 1900-1925. Försök till översikt.* (vt 91)

Hällqvist, Ulf, *Om Axel Hägerström och uppsalafilosofin. Försök till karaktäristik.* (vt 71)

Högnäs, Sten, *Friheten och dess begränsning. Benjamin Höijers politiska tänkande.* (ht 79)

Höög, Victoria, *Egenart och personlighet. En essay kring idéinspiratörerna Mayreder, Gilman, Key och Tidevarvsgruppen 1923-1927.* (vt 84)

Johansson, Christer B, *Svenska siare och skalder (Atterbom).* (vt 85)

Johansson, Per-A, *"Förnuft" och "oförnuft" i idéhistorien – en diskussion med speciellt beaktande av Jacob Böhme (1575-1624).* (ht 91)

Karlsson, Ragnhild, *Bengt Lidforss och genetiken.* (ht 77)

Kjellström, Anders, *Lukacs i strid.* (vt 74)

Leonhardt, Erling, *Kierkegaard och Don Giovanni.* (ht 90)

Lettevall, Rebecka, *Kants teleologi.* (vt 87)

Lindén, Anna, *Viktor Rydberg och den jämförande indoeuropeiska religionshistorien.* (ht 91)

Ljungberg, Anna-Carin, *Sylvia Pankhurst, Lenin och bildandet av ett enat kommunistiskt parti i Storbritannien.* (vt 91)

Lundbergh, Beate, *Ett judiskt uppfostringsexperiment i idéhistorisk belysning.* (ht 74)

Mansén, Elisabeth, *Ett verk i olika sammanhang. Mary Wollstonecrafts "A Vindication of the Rights of Woman" (1792).* (ht 84)

Niléhn, Lars, *Målsättningen för läroverkens historieundervisning 1820-1928*. (vt 73)

Stohlander (Axelsson), Eva, *De segerstedtska befordringsfrågorna och debatten kring dessa 1903-1913*. (ht 68)

Svahn, Ingmar, *Jeanne d'Arcs profetior*. (vt 91)

Svensson, Kaj, *Några ord om utopisten Nils Herman Quiding*. (ht 76)

Särman, Marianne, *Den sista häxprocessen i Sverige*. (ht 86)

Thulin, Tom, *I huvudet på en mjölnare (Ginzburg)*. (vt 86)

Waernberg, Jan, *Robert Hooke och hans aeronautiska studier*. (81)

D-uppsatser, avhandlingskapitel och övriga uppsatser

Andersson, Stefan, *The Victorian Crisis of Faith*. (Om Bertrand Russell) (vt 87)

Belfrage, Bertil, *Platons bevis för själens odödlighet i Faidon 70a72d*. (ht 90)

Durehed, Lars, *Dominikanorden i Norden*. (vt 91)

Enander, Crister, *Thomas Thorilds ungdomsfilosofi*. (D-uppsats, ht 83)

Gnaedig, Alain, *De filosofiska idéerna i Lund 1860-1910*. (vt 88)

Gunnarson, Ketty, *Arbete Människovärde Makt. Några av de socialistiska utopisterna och deras svenska efterföljare*. (D-uppsats, vt 83)

Hanson, Hertha, *Synligt och osynligt hos Adam Smith*. (ht 86)

Hanson, Hertha, *Rasbegreppets historia I*. (vt 88)

Hanson, Hertha, *Rasbegreppets historia II*. (ht 88)

Hanson, Hertha, *Empirisk metod och idealism: en vetenskaplig tradition?* (vt 90)

Hanson, Hertha, *Konstens fysiologi. Om Max Nordaus Entartung*. (ht 90)

Hanson, Hertha, *Kvinnan och rasbiologin*. (ht 91)

Högnäs, Sten, *Fennomaner och blodlösa. Språk och nationalitet i 1800-talets Finland*. (vt 90)

Högnäs, Sten, *Gånge Rolf och den svenska nationaliteten i Finland*. (ht 90)

Högnäs, Sten, *Svenskt och finskt kynne*. (ht 91)

Höög, Victoria, *Debatten om fattigdom och välgörenhet i England under första hälften av 1800-talet*. (ht 89)

Höög, Victoria, *Tidens svåraste fråga. Synen på fattigdomen i svensk debatt från 1830-talet*. (vt 90)

Höög, Victoria, *Det moderna samhällstänkandets framväxt*. (vt 91)

Lettevall, Rebecka, *Kants implicita utopibegrepp*. (vt 89)

Lettevall, Rebecka, *Kantinfluenser hos Lyotard*. (vt 91)

Lindborg, Rolf, *Otto von Guericke och tomrummet*. (vt 88)

Lindborg, Rolf, *Elektromagnetismen – en upptäckt av en fysiker eller av en filosof?* (ht 89)

Lindborg, Rolf, *Hans Christian Ørsted och upptäckten av elektromagnetismen*. (ht 91)

Mansén, Elisabeth, *Att förgylla vardagen. Forskningsöversikt och dispositionsförslag*. (ht 85)

Mansén, Elisabeth, *En skaldinna på hospital. Thekla Knös 1869-1880*. (vt 86)

Mansén, Elisabeth, *Konsten att förgylla vardagen. Ett romantiskt tema hos författarinnan Thekla Knös (1815-1880)*. (ht 87)

Mansén, Elisabeth, *En skandinavisk resa. Om Thekla Knös och skandinavismen*. (ht 88)

Mansén, Elisabeth, *Vägen till författarskapet. Om Thekla Knös och författarrollen.* (vt 89)

Mansén, Elisabeth, *Idealrealism eller efterromantik? Om litterära epoker och ideal 1830-1880.* (ht 89)

Mansén, Elisabeth, *Realidealism – en förlorad epoks ideal?* (vt 90)

Mansén, Elisabeth, *Nässelplockerskan och fjärilen – om Thekla Knös' sagor och berättelser för barn.* (vt 90)

Mansén, Elisabeth, *Fru Lenngrens efterträdarinna. Om Thekla Knös och Finland.* (ht 90)

Mansén, Elisabeth, *Thekla Knös och idealrealismen.* (vt 91)

Sahlin, Nils-Eric, *F P Ramsey.* (vt 87)

Svensson, Kaj, *Hans Bergeström (1735-1784) – refraktär i 1700-talets Sverige.* (vt 87)

Svensson, Kaj, *Utopia – ett ord och en idé.* (vt 89)

Svensson, Kaj, *"Indianiske Bref"* (vt 90)

Svensson, Kaj, *En kristen kritik av Rousseaus Émile – om Hans Bergeströms uppfostringsideal.* (ht 90)

Särman, Marianne, *Den sista häxprocessen.* (vt 88)

Avhandlingar

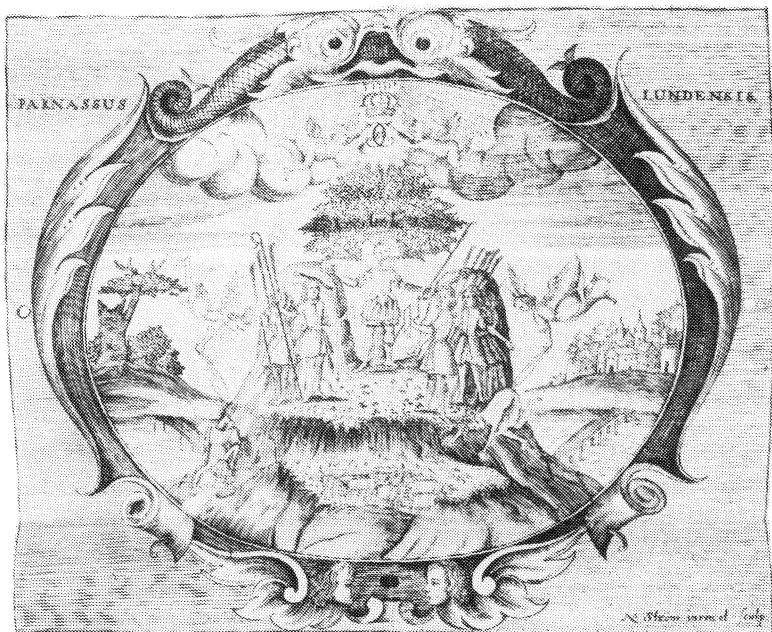
Karlsson, Ragnhild, Bengt Lidforss och botaniken. *En studie av hans populära och vetenskapliga arbeten mot bakgrund av dåtida filosofi och naturvetenskap.* (1983)

Hanson, Hertha, J.H. Ekendal och den nya folkskolan. (1984)

Högnäs, Sten, *Människans nöjen och elände.* Gyllenborg och upplysningen. (1988)

Belfrage, Bertil, *Studier i George Berkeleys tidiga filosofi. November 1707-november 1708.* (1990)

(Sammanställt av Elisabeth Mansén, november 1991.)

Bilden:

Parnassus Lundensis

Bilden intill har veterligen inte tidigare reproducerats, vilket kanske beror på att Lunds universitetsbibliotek tycks sakna den. Den förlaga som utnyttjats stammar i stället från Carolina Rediviva i Uppsala. Överskriften går i barockens ordrika stil: "Lycksaligheets Märcke för Den Kongl. Giötharijketz Academien CAROLINA Då Den Edle och Höglärde HERREN Hr. JONAS HÖRLINGH, Eloq. professor ordinarius, Emoothtogh Scepteren, som skedde i Lundh den 28 jan Ao 1690. Ödmiukkeligen framställt aff Nicolao Ström Math: St:"

Bilden benämns *Parnassus lundensis*. Vi ser i en delfinramning Jahve-monogrammet, därefter kungakronan och Carl den XI:s namnchiffer buret av putti, ett träd vuxet ur en Apollogestalt med solomstrålat anlete. Den står mellan två bergknallar med till vänster en man med en stav eller spira som håller upp handen – rimligen rektor Hörling – och till höger vad vi kan identifiera som en ung och skön biskop Papke med en bok, akademiens konstitutioner eller privilegiebrev. Uppenbarligen avläggs rektorseden. Ytterligare några människor fyller ut den lilla scenen eller parnassen. Den tycks utgöras av en ö, som omcirklas av ett par änglar som stöter ned ovärdiga från parnassen till den nivå där boskap betar. Från ön leder en bro till en stad, en annan till ett landskap. Sticket är signerat "N. Ström invenit et sculpsit" – Nils Ström hittade på och stack i koppar. Hela härligheten är tryckt i folio i Lund av Abraham Habereger, den akademiska boktryckaren.

En tillfogad dikt hjälper oss i tolkningen. (Kanske det

snarare förhåller sig tvärtom, att det är bilden som ska förklara texten, men bilden förefaller som den viktigare delen.) Vi ska inte begära att sammansmältningen av alla klassiska, religiösa och patriotiska allusioner ska löpa friktionsfritt. Det här är en tillfällesvers, varav det gick tretton på dussinet, skriven som hyllning mindre till musan och mer till någon penninggivare. Men somliga – som den här – kan av det ena eller andra skälet göra anspråk på en större uppmärksamhet. Den lyder:

När Herren Zebaoth med HimmelsGunst anskodar
Det herliggiorde Bärgh widh Södra Giöthars Flodar:
När Stora Konung CARL utgiuther Nådh och Krafft;
Ja Lius och Warme nogh, till alla Örters Safft:
När Ask och Linden sig, som ett Trä sammanpara
Och Bärget med des Folck från Storm och Hag'l bewara:
När sielfwa Phœbus har till Bärghet det Behagh,
At han till all dhes Folck uthdelar Skick och Lagh.
Med Bibell och med Lagh, och warna ifrån Groopen:
När himmelsk wijsdoom blijr widh högra Bärghets Klint
Och Men'skians Vijsdom sen widh wänster går ey blint.
När Cherubim med Swärd från Helicon och Eden
Nedhjagar Furier, som aldrig älska Freden.
När blecka Afwunden med Eris Argheets Fruu
Nedhstötte uthi Grundh slå Hals och Been i tuu.
Då kan ey annors blij, än Hiorden; som då drifwas
I gott och fullan Beeth, ju entelig må trifwas;
Då Rector Hörlingh blijr een lycklig Styres-Mand:
Då grönskas Aarons kiep i Biskop Papkes Hand:
Då bläncker Lindens Skiöldh, som sielfwa Solen
I phœbi Skrudh och Skick när han går up på polen.
Från Bärget lyser då dhes Lind så wäl som Ask
Des Älskiare till Frögd des Hatare till Dask.
Ja Manheems Crona CARL, som härskar öfwer Norden
Aff Wijsdoms Krafft och Modh bekant kring heela Jorden,
Des Nampn då lyser wist långt öfwer HimmelsSkyy
Och blijr odödellig uthi een Stierna nyy.
Dig Ewigwarand' GUDh, som boor i Himmels Högden,
Som gör at wij må wähl, och gjir oss thenna Frögden,

Att du uthi dit Folck bereder tig een Brudh,
Digh, sägher jagh, ske Loff och Prijs O Milde Gudh.

Författaren, konstnären och matematikstuderanden Nils Ström var född i Marstrand 1664 och kom till Lund närmast från Köpenhamns universitet. Kanske var dikten en sorts trohetsförklaring, kanske han hade vistats på särskilt uppdrag vid det danska universitetet. Senare gick han in i flottan och uppnådde kommendörsrangen. Så småningom adlades Ström under namnet Strömcrone, gifte sig med Lovisa Christina Anckarstjerna, men dog barnlös 1740. En vacker karriär vartill kanske den här dikten bidragit. Den är typisk i sin hyllning till de styrande och systemet. Ström skrev också på sina göteborgska landsmäns vägnar ett tåreckvåde på latin när Eric Lindschiöld – "linden" ovan – i början på sommaren samma år gick till "patriam cœlum", det himmelska fäderneslandet (Wankijf 1690). Lindschiöld brukar för övrigt nämnas som det bästa exemplet på den diktande barocke ämbetsmannen – skrivkunnig, vänsäll och spejande uppåt. Ströms förmåga som kopparstickare är inte annars känd – han saknas i det annars allvetande *Svenskt Konstnärslexikon* – men ritförmåga liksom matematik kan sägas passa in i hans militära och kartografiska utbildning.

De egentliga huvudpersonerna är alltså biskopen Christian Papke och Jonas Hörling. Papke (1634-1694) var universitetets mest bemärkte teolog och nyligen vald biskop och den som överlämnar spiran vid rektorsskiftet. Han kom från Greifswald och utmärkte sig före den teologiska banan som den kanske förste cartesianen vid det unga universitetet, en bedrift som man kan tycka borde ha hindrat vidare avancemang. Jonas Hörling (1659-1729) gjorde en snabb karriär och var alltså bara drygt trettio år då han blev rektor. Han omtalas som en duglig administratör tagen i anspråk för offentliga uppdrag. Hörling hade som professor i vältalighet ett par år tidigare bland annat arrangerat en dramatisering av den romerska senaten i diskussion inför det puniska kriget, ett friskt pedagogiskt grepp, och bör ha uppskattat Ströms

mytologiska utflykter. Kanske Ström suttit med i romerska senatens sammanträde i Lundagård.

Ytterligare nyckelord: "bärg" är lika med Lunds universitet men förstås också Helikons berg och Parnassen. Syftningen passar bra också eftersom Lund ju kännetecknas av ovanliga höjdskillnader. "Lind" är som sagt universitetets kansler Eric Lindschiöld, Phœbus är kanske kunskapen och Cherubim representerar en sorts högre rättvisa – men också akademins pedeller – hjorden slutligen utgörs av studenterna. Bildens – och diktens – handling blir i korthet: Universitetet har nyss bildats. En stor monark låter sin nåd stråla över det. Asken och Linden samverkar i att skapa stabilitet. Biskop Papke står för himmelsk visdom och Hörling för mänsklig – det andliga och världsliga regementet lever i harmoni. Bråk har visserligen förekommit men Arons käpp (4 Mos 17) ska grönska i biskopens hand. Ytterst går tacket till Herran Gud som på detta sätt gynnar nationen och sin brud, Academien. Text och bild är ett Minnesmärke över denna lycksalighet.

En del mytologisering är kanske mer staffage och mindre meningsbärande. Tongångarna klingar hierarkisk stormakts-tid. Först som sist åberopas Gud fader, sedan kungen, kansler, biskop och rektor. Hjorden, de studerande fåren och gettren, ska vallas under en god herde. Också Sverige hade en Kung Sol. Hans härlighet ska öka med strålgans från en ny stjärna – kanske Ström alluderar på polstjärnesymbolen. Typisk för dikten är samförståndstanken. Universitetet skulle ju verka som "consiliatrix", som medlare mellan politiska och läromässiga spänningar, mellan danskt och svenskt, mellan aristotelism och cartesiamism, mellan den äldre och den sekulariserade naturrätten. *Eris scandica* eller "den skånska avundsjukan" – titeln på en samling skrifter i den pufendorffska striden – hade blåst förbi. När den nye rektorn mottog de solkrönta silverspirorna skedde det i försonlighetens tecken.

Högtidligheten firades normalt i domkyrkan – den antika och bibliska myten samsades obesvärat framför Gud Fader i

koret. Men bara ett par år tidigare hade Universitetet erhållit Lundagårdshuset (Kungshuset) där den lundensiska parnassen gjorde sig allt mer hemmastadd. Idé- och lärdomshistoriker av i dag bor bokstavligen nära barocken, vi går och står och sitter i en barock värld full av minnen.

Bilden är inte avvunnen alla sina hemligheter. Varför är berget tudelat och varför ligger den lundensiska parnassen på en ö? Är det Kattegatt som menas med "Södra Giöthars Flodar" eller är det möjligen de vattendrag som rann genom Lundagård? Den stiliserade bebyggelsen kunde tyda på att bilden är ett lån – men då borde inte Ström ange sig som inventor av bilden. Förhållandet Ask – Lind återstår också att lösa. När de förbinds till en sorts försonlighetsträd kan vi tycka att det är en märklig biologisk liaison. Men på Parnassen kan de vackraste under hända.

Innehåll

Förord	3
Idé- och lärdomshistoria i Lund 25 år Några funderingar AV ROLF LINDBORG	7
Också en väg Dikt av SVEN-ERIC LIEDMAN	31
Tjugofem år till AV GUNNAR BROBERG	32
Anställda inom Idé- och lärdomshistoria i Lund 1966-1991	39
Uppsatser framlagda på högre seminariet i Idé- och lärdomshistoria i Lund	41
Bilden: Parnassus Lundensis AV GUNNAR BROBERG	47

UGGLAN

Lund Studies in the History of Science and Ideas
ed. Gunnar Broberg

1. Idé- och lärdomshistoria i Lund 25 år (1991)

UGGLAN, Idé- och lärdomshistoria, Kungshuset, Lundagård, 223 50 Lund

ISSN 1102-4313